

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARDA EKSKURSIYALAR ORQALI ATROF-MUHITGA MAS'ULIYATLNI SHAKLLANTIRISH YO`LLARI

Utaganova Ugiloy Turanovna

Termiz davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi
magistranti

Ta'lim va tarbiyani bugun kichik yoshdan bolaga singdirish muhim sanalar ekan, bolalar bog'chasi jamiyatning asosiy bo'g'ini hisoblanadi. Bunda yaxshi sharoitga ega o'quv dargohlari barpo etish, malakali pedagoglar yetishtirish ko'ndalang vazifamizga aylanadi.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim mazmunini takomillashtirishda o'ziga xos metodik, pedagogik, psixologik tayyorgarlik bilan ishlash davr taqazosiga aylandi. Chunki maktabgacha ta'lim mazmunini takomillashtirish keng ma'noli tushuncha bo'lib, uni samarali amalga oshirish maktabgacha ta'lim tashkiloti binosining holati, tarbiyachi-pedagoglar, tarbiyachi yordamchilari, ota-onalar hamda bolalarning ta'lim jarayonidagi ishtiroki innavatsion bo'lishi lozimligini talab etadi. "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari" hamda "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi asosida kompetensiyaviy yondashuv jarayonida pedagogik-psixologik, metodik, badiiy adabiyotlar soni va sifati, har bir yosh guruhiga mos va xos adabiyotlar bilan boyitib borish ham muhim masaladir. Bolalarni o'ynab turib o'ylashga undovchi muammoli vaziyatlarni o'yinlarda aks ettiruvchi ta'limiy rivojlantiruvchi o'yin markazlari tashkil etish va ular faoliyatini muvofiqlashtirishda ota-onalar va jamoatchilikning jalb qilinishi va boshqa shu kabi omillar maktabgacha ta'lim mazmunini oshiradi

Maktabgacha yoshdagi (6-7 yosh) bolaning umumiy muhim kompetensiyalari

Kommunikativ kompetensiya – muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko'nikmasi.

O'yin kompetensiyasi – bolaning o'yin jarayoni va uni tashkil qilishda tajriba, bilim va ko'nikmalardan ijodiy foydalanishi. O'quv-tarbiyaviy jarayon uchun asos hisoblanadi.

Ijtimoiy kompetensiya – hayotiy vaziyatlarda kattalar va tengdoshlar bilan muloqotda axloq qoidalari va me'yorlariga rioya qilgan holda o'zini tuta olish mahorati.

Bilish kompetensiyasi – atrofdagi olamni ongli ravishda idrok qilish va olingan bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlardan o'quv va amaliy vazifalarni hal qilish uchun foydalanish. Bolaning rivojlanish sohalari kompetensiyalari

Bolaning kompetensiyalari bola rivojining quyidagi sohaslarida

belgilanadi:

- jismoniy rivojlanish va sogʻlom turmush tarzining shakllanishi;
- ijtimoiy-hissiy rivojlanish;
- nutq, muloqot, oʻqish va yozish malakalari;
- bilish jarayonining rivojlanishi;
- ijodiy rivojlanish

Maktabgacha taʼlimning sifat va samaradorligiga erishishda bolalarning kundalik faoliyatini mazmunli va qiziqarli tashkil etish, boʻsh vaqtlardan unumli foydalanish, qobiliyatlarini aniqlash va shunga qarab jarayonga ijodiy yondashish, bolalar uchun oʻtkazilgan mashgʻulotlar va manbalarni bolalar va jamiyat ehtiyojlariga javob beradigan holatga keltirish maqsadida ratsional va tizimli tahlil qilishni koʻzda tutadi. Buning uchun innovatsion usullardan biri boʻlgan “Keys-stadi” texnologiyasidan maktabgacha taʼlim tashkilotida ham foydalanish bolalarni faol taʼlim olishga undaydi. Bu usulni qoʻllash orqali tarbiyachi bolani berilgan savolga toʻgʻri javob berishga oʻrgatadi. Bolalarga koʻproq kitob oʻqib berish yoki kitob sovgʻa qilish ularni soʻz boyligini oshirish bilan bir qatorda xotirasi va tafakkurini oʻstiradi. Bu oʻrinda Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan 2019-yil 20-martdagi “Yoshlar maʼnaviyatini yuksaltirish va ularni boʻsh vaqtini mazmunli tashkil etish borasidagi 5 muhim tashabbusning 4-chisi “Kitobxonlikni keng targʻib qilish”ni MTTdan boshlash zarurligini taʼkidlash lozim. Tarbiyachilar vazifasi bolalar uchun qiziqarli boʻlgan va ularning ijodiga keng erkinlik beradigan taʼlim imkoniyatlarini taʼminlashdan iborat boʻlib qoladi.

Maktabgacha taʼlim tashkilotlarida bolalarga tabiat, jamiyat hodisalari, kattalarning mehnati haqida boshlangʻich bilim va tushunchalar berish bilan birgalikda, ularga madaniy axloq, oʻz tengdoshlari va kattalar bilan madaniyatli munosabatda boʻlish, yaxshilik, haqiqatgoʻylik, adolat, jasurlik, kamtarinlik, kattalarga hurmat bilan qarash, tabiatga qiziqish, kuzatuvchanlik, oʻsimlik va hayvonlarga gʻamxoʻrlik bilan qarash, asrab-avaylash kabi axloqiy sifatlarni tevarak-atrofni kuzatish orqali oʻrgatib boriladi. Bolalarning tevarak-atrofni kuzatib borishi natijasida talaffuzi ham ijodiy tomonga oʻzgara boshlaydi, tovushlarni toʻgʻri talaffuz qila boshlaydilar, jumlar mazmuni kengaya boradi, grammatik tomondan gapni toʻgʻri tuza boshlaydilar, lugʻat boyligi ham ortadi. Bolalarning oʻzlari kichik-kichik hikoyalar tuza boshlaydilar va bu hikoyalarni erkin bayon qila oladilar. Ularda kattalar bilan muloqotga kirishish, oʻz fikrini erkin bayon etish kabi xislatlar paydo boʻla boshlaydi.

Shunga koʻra bolalar nutqida tovush madaniyatini takomillashtirish, atrofda narsalar, predmetlar, hodisalar nomini ifodalovchi soʻz boyligini kengaytirish, faollashtirish, monologik nutqning oddiy shakllariga rioya etish, oʻz fikrini grammatik jihatdan toʻgʻri va aniq ifodalay olish koʻnikmalarini

paydo qilish muhim va zarur hisoblanadi. Bu talablar bolalarda borliqni, tevarak-atrofni idrok etish, uni tushunish, his etish, hikoyalar tuzish, o‘z fikrini bayon qila olish, ifodali o‘qish faoliyati jarayonida tarkib toptiriladi. Ma’lumki, bog‘lanishli nutqda bolalarning atrofdagilar bilan voqea-hodisalar ta’siri natijasida o‘zaro munosabati, aloqasi ifodalanadi. Bu ifoda bir yoki bir necha jumalalarda o‘z aksini topishi mumkin. Nutqning shakllanishida bolaning tevarak-atrof bilan munosabati, muomala shakli katta rol o‘ynaydi. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning og‘zaki nutqqa doir, malaka va ko‘nikmalari mavjud bo‘lganligini hisobga olib, ularda bog‘lanishli nutqni shakllantirishda, avvalo, tevarakatrofni kuzatishda nimalarga e’tibor berishimiz kerakligini aniqlab olishimiz zarur. Bular, avvalo, ona-Vatan haqida dastlabki tasavvurlarni shakllantirishdan boshlanadi.

Bunda “Bolalar bog‘chalari uchun dastur”da bolalarda mustaqil O‘zbekiston davlati haqidagi tushunchalarini kengaytirish, uning o‘tmishiga oid yodgorliklar bilan tanishtirish, Samarqand, Buxoro, Xiva, Toshkent, Qo‘qon kabi tarixiy shaharlar haqida ma’lumotlarga ega bo‘lish, “Mustaqillik kuni” (1991 yil 1 sentyabr), O‘zbekiston ramzlari: gerbi, bayrog‘i, madhiyasi bilan tanishtirish, O‘zbekiston Prezidenti, Prezidentlik boshqaruvi haqida ma’lumotlar berish, bolalarning o‘z mahallasi, ko‘chasi, uyi, uning nomlanishi, nomlanish sababi; O‘zbekistonning tabiati, yer-osti va usti boyliklari, tog‘lari, cho‘l va adirlari, tog‘u soylari, o‘rmonu-bog‘lari, iqlimi; buyuk siymolari, sarkardalari, ulug‘ mutafakkirlari, an’anaviy bayramlari, sayllari, milliy marosimlari, o‘zbek xalqining amaliy san’ati, kattalar mehnati, bolalarning ota-onalari, aka-opalarining O‘zbekiston xalq xo‘jaligining turli sohalari haqida ishtiroki, ishlab chiqarishning muhim sohalari, aloqa vositasi haqida bilim berish nazarda tutilgan. Ana shularning barchasi bolalarning tevarak-atrofdagi hodisalar haqidagi bilimlarni aniqlash, mustahkamlash va kengaytirish asosida bog‘lanishli nutqini o‘stirishga yordam beradi. Bunda, birinchi navbatda, bolalar so‘z boyligini kengaytirishda Respublikamiz tabiati, kasbhunarga oid, qurilish va qishloq xo‘jaligida foydalaniladigan mashinalar, narsalarning o‘ziga xos belgilari va ranglari, mehnatga munosabatni ifodalovchi tushunchalar, nom va so‘zlar bilan boyitish zarur. Shuningdek, xalq og‘zaki ijodi namunalari o‘rganish; ona tilidagi antonim, sinonim, omonim so‘zlarni tushunish va to‘g‘ri qo‘llashga doir tushunchalar, so‘zlar bilan boyitishga erishish lozim.

Bolalarni narsalarning nomlarini to‘g‘ri aytishga, ularning o‘xshash va farqli tomonlarini tushunish, shakli, rangi, sifati, xossalarini, jinsi va turiga oid yo‘naltiruvchi lug‘atini faollashtirish, nutqning grammatik tuzilishini shakllantirish, nutq madaniyatini shakllantirish, dialogik va monologik nutqini takomillashtirish va nihoyat, savod o‘rgatishga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Nutqda eng muhim metod bu – dialogik nutq, ya’ni

bolalar bilan soʻzlashishdir. Soʻzlashish ogʻzaki nutqning eng oddiy shakli boʻlib, unda bola oʻzini tutishi, koʻz qarashi, xatti-harakati, ovozinig past-balandligi, tezligi kabi turli holatlar hisobga olinadi. Soʻzlashish – dialogik nutq, asosan kattalar yordamida amalga oshiriladi va u ayniqsa, tevarak-atrofnig bilish jarayonida yaxshi natijalar beradi. Jumladan, jamoat joylarida, koʻpchilik oʻrtasida nutq madaniyatiga rioya etishga eʼtibor qaratiladi. Bunda bir-birining nutqini toʻldirib borish, tuzatishlar kiritish, soʻrash, soʻrab bilib olish dialogik nutqqa oʻrgatishning usullari sanaladi. Maʼlumki, muloqot ikki shaklda – erkin va maxsus tayyorlangan mashgʻulotlarda amalga oshiriladi. Kundalik hayot va taassurotlar asosida uyushtiriladigan muloqot erkin muloqot boʻlib, yoʻl-yoʻlakay oʻtkazilsa-da, bola nutqning ifodali boʻlishiga yordam beradi, ularda jummalarni grammatik jihatdan toʻgʻri tuzish malakalarining paydo boʻlishiga, soʻz zahirasining boyishiga olib keladi. Shu bilan nutq malakasining oʻzlashtirilishiga zamin boʻladi.

Bolalar koʻproq guruh bilan qilingan sayrlarda tevarak-atrofnig kuzatib, tarbiyachisi va doʻstlari bilan soʻzlashadi, uyda esa oila aʼzolari bilan muloqot natijasida nutqi shakllana boradi. Maxsus tayyorlanadigan muloqotlar esa dastur asosida muayyan mavzular boʻyicha uyushtiriladi.

Adabiyotlar:

Бердиева Мухабат Мейлиевна. Педагогик кўллаб-қувватлаш асосида илк ёшдаги болаларни интеллектуал ривожлантириш. “Профессионал таълим тизимида ислохотлар: малака ошириш таълим турида инновацион ғоялар” мавзусидаги Халқаро илмий-амалий конференция. <https://staff.tiame.uz/storage/users/546/articles/iMJfaUDoPQYZqSxUhG7olj9aZ9XSLff9CSErkMxL.pdf>

Usmanova Saodat Erkinovna. (2021). Formation of spiritual and moral qualities of preschoolers on the basis of public education. Middle European Scientific Bulletin, 11. <https://doi.org/10.47494/mesb.2021.11.421>

Усманова Саодат Эркиновна. Возможности Использования Мультимедийных Компьютерных Программ В Развитии Детей Дошкольного Возраста. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46438589>

Jumayeva malika aliyevna, & buriyev jamshid jumanazarovich. (2021). The role of activity in the upbringing and development of the child . International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 1(2), 126–129. Retrieved from <https://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss/article/view/40>

Jumayeva Malika Aliyevna. (2021). Independent musical activity in preschool organizations. Journal of Ethics and Diversity in International Communication, 1(1), 9–10. Retrieved from <https://openaccessjournals.eu/index.php/jedic/article/view/16>

Aliyevna, J. M. (2021). The Social Activity of the Educator with the Family. European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630), 12, 401-403. Retrieved from <http://ejlss.indexedresearch.org/index.php/ejlss/article/>